

Круглов К. О. Суспільні джерела соціального капіталу особистості / К. О. Круглов // Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (29 листопада 2019 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. – Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. – С. 187-190.

Круглов К.О.

СУСПІЛЬНІ ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Теорію соціального капіталу представлено низкою концепцій, які стосуються різних аспектів даного феномена. Ці концепції не зводяться до єдиної теорії і можуть суперечити одна одній (Бурдьє П., 2002; Коулмен Дж., 2001). Зараз виділяють три підходи до аналізу соціального капіталу: на макро-, мезо- та мікрорівні. На макрорівні соціальний капітал є соціетальною характеристикою, яка відображає відповідність індивідуальної поведінки колективним очікуванням, яка забезпечується механізмами неформального соціального контролю та може сприяти колективним соціальним діям (Безпарточний Д., 2010). На мезорівні одиницями аналізу є соціальні мережі та соціальні спільноти; розглядається структура зв'язків, ресурси різних груп, мереж та організацій, механізми їх акумулювання, розподілу та обміну у межах соціальної мережі. На мікрорівні соціальний капітал представляється властивістю соціального актора та розуміється як сукупність реально та потенційно існуючих ресурсів, які актор застосовує, користуючись членством у соціальних мережах (Татарко О.М., 2008).

Спираючись на таку класифікацію можливо розглянути основні концепції соціального капіталу. З іменем Р. Патнема пов'язано розуміння соціального капіталу як характеристики суспільства в цілому (Putnam R., 2002). На думку Р. Патнема, за аналогією з поняттями фізичного капіталу та людського капіталу – засобів та навичок, які покращують індивідуальну продуктивність, – соціальний капітал належить до характеристик соціальної організації, зокрема, до соціальних зв'язків, норм та довіри. Останні сприяють координації та співробітництву для взаємної користі. Таким чином, за Р. Патнемом, соціальний капітал утворюється із активних взаємозв'язків між людьми, у

межах якого довіра та спільні цінності пов'язують членів мереж та спільнот та спрощують спільну діяльність. Формами соціального капіталу є соціальні норми, які інституціоналізовані у зразках домінуючої соціальної практики, довіра та людські взаємовідносини, які він називає «горизонтальними» зв'язками співпраці на відміну від «вертикальних» суспільних відносин ієрархії, підпорядкування та залежності.

Соціальний капітал є основою добровільної співпраці між членами спільноти. Р. Патнем зауважує, що «добровільну співпрацю» легше підтримувати у спільноті, що має значні накопичення соціального капіталу у вигляді норм взаємності та мережі суспільної активності. Завдяки соціальному капіталу (нормам, цінностям, довірі) у суспільстві стверджуються певні зразки взаємодії, що підвищують ефективність функціонування соціальних інститутів. Отже, соціальний капітал в інтерпретації Р. Патнема є інтегральною соціетальною характеристикою, яка охоплює рівень розвитку громадянської співпраці та здатності громадян до об'єднання, а також норми та цінності суспільних відносин, перш за все, взаємність та довіру (Putnam R., 2002).

Поняття «довіра» є ключовим у концепції соціального капіталу Ф. Фукуями. На його думку, національний добробут та конкурентоздатність зумовлені такою єдиною всеохоплюючою характеристикою, якою є рівень довіри, що існує у суспільстві (Fukuyama F., 1995). Довіра визначається як очікування постійної, чесною, орієнтованою на спільні цінності поведінки з боку інших членів спільноти, що виникає всередині цієї спільноти. Переважання довіри у суспільстві породжує соціальний капітал. Ф. Фукуяма підкреслює такі механізми відтворення соціального капіталу, як релігія та традиції, та вважає, що соціальний капітал відрізняється від інших форм людського капіталу тим, що як правило, створюється та передається завдяки таким культурним механізмам, як релігія, традиції та звичаї (Fukuyama F., 1995; Купрейченко А.Б., 2008).

Важливою складовою соціального капіталу, на його думку, є спонтанна товарииськість, яка позначає здатність співпрацювати згідно з встановленими

принципами та створювати нові асоціації, невід'ємними характеристиками яких є горизонтальність та неформальність.

Соціальний капітал має культурні корні. Ф. Фукуяма визначає культуру як успадковану етичну звичку, вважаючи етичні коди, через які суспільство регулює поведінку людей, найбільш важливою частиною культури.

Слід відзначити важливу роль держави у створенні високого рівня довіри. Найбільшою мірою цю роль здатна виконувати саме соціальна держава, в якій втілений високий рівень зближення цілей та гармонізації відносин державних інститутів, суспільства та особистості. Важливою у поясненні концепцій групового соціального капіталу є систематизація механізмів соціального капіталу макrorівня А. Портеса та Дж. Сенсенбреннера (Безпарточний Д., 2010). Під соціальним капіталом ці автори розуміють «очікування стосовно соціальної дії у межах колективу, що впливають на поведінку членів цього колективу». Першим із механізмів формування автори розуміють ціннісну орієнтацію, яка засвоєна акторами у процесі соціалізації. Ціннісна орієнтація стимулює поведінку, керуючись не тільки егоїстичними мотивами, а тому сприймається як ресурс.

Друге джерело соціального капіталу полягає в індивідуальній соціальній взаємодії. Це джерело соціального капіталу аналізували представники теорії обміну та раціонального вибору. Соціальна реальність у межах цих напрямів є серією трансакцій, у процесі яких відбувається обмін послугами, інформацією, позитивними та негативними підкріпленнями та іншими ресурсами. На відміну від ціннісної орієнтації, від індивідів не очікують, що вони будуть поводитися у відповідності до групової моралі. Вони мають дотримуватись певних правил заради досягнення особистих цілей (Лебедева Н.М., 2010).

Третім джерелом соціального капіталу є обмежена солідарність. Мова йде про соціальну поведінку, яка зорієнтована на групу. Вона формується не із ціннісної орієнтації або індивідуальних взаємних обмінів, а із ситуативної реакції соціальної групи, яка стикається з певною спільною проблемою. Тобто

члени групи дотримуються певних норм взаємної підтримки, що сприймається як ресурс.

Отже, основними джерелами формування соціального капіталу особистості є ресурси соціальних мереж, які пов'язані ціннісними орієнтаціями, довірою, соціальною взаємодією у межах спільної діяльності.